

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НОВИЙ ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

Розглянуто питання підвищення ефективності впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах в умовах ринкової економіки.

Enhancing the effectiveness of introduction of ecological management system on the enterprises in the conditions of market economy is examined.

Ключові слова: екологічний менеджмент, екологічна політика, міжнародний стандарт ISO 14000, ознаки екоменеджменту.

В умовах реструктуризації та зміни форм власності використання ринкових механізмів екологічного управління є особливо актуальним, оскільки моделі організації та управління природокористуванням та охороною природного середовища, що діють в Україні, не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей у масштабах країни і, відповідно, реалізацію оптимальних екологічно-економічних управлінських рішень. У зв'язку з цим назріла необхідність у розробці та впровадженні нових систем екологічного управління. Як показує досвід передових країн світу, однією з таких систем в умовах ринкових трансформацій визнано систему екологічного менеджменту.

Загальні проблеми, пов'язані із сучасним станом систем екологічного менеджменту та деяких напрямів її розвитку знайшло відображення в працях таких відомих закордонних і вітчизняних учених і спеціалістів: О. Балацького, Г. Білявського, Р. Єфремової, Л. Жубанової, В. Ігнатова, А. Кокіна, Д. Кривошеїна, О. Лук'янихиної, Л. Мельника, А. Сармурзиної, Ю. Саталкіна, В. Шевчука, Ш. Хамзіної, А. Хачапурова та ін. Проте, незважаючи на численні розробки, питання ефективного впровадження систем екологічного менеджменту на територіальному ієрархічному рівні залишаються актуальними. Тому наукові дослідження системи екологічного менеджменту повинні поглиблюватись, супроводжуватися пошуками інноваційних підходів до його формування; рекомендаціями напрямків його запровадження на окремих територіях і підприємствах як важливої складової управління охороною довкілля.

З огляду на недостатність розробок з даної проблеми, метою цієї статті є визначення та обґрунтування дійових заходів з підвищення ефективності впровадження системи екологічного менеджменту на окремих підприємствах в умовах ринкової економіки.

Як відомо, екологічний менеджмент створювався у свій час у передових країнах з ринковою економікою для досягнення паритету між економічними інтересами виробника та еколого-соціальними потребами суспільства. З самого початку екологічний менеджмент замислювався як екологічно обґрунтована система ринкового управління навколишнім середовищем, яка повинна була стати новим концептуальним підходом до виробничої діяльності.

Згідно з міжнародним стандартом ISO 14001, система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, що включає в себе організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації і вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань [1]. Тобто, екологічний менеджмент – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами діяльності підприємств, які завдають або потенційно можуть завдати шкоди навколишньому середовищу; це тип управління, принципово орієнтований на формування й розвиток екологічного виробництва й екологічної культури життєдіяльності людини, який побудований на соціально-економічному й соціально-психологічному мотивуванні гармонії взаємин людини з природою.

З урахуванням вищенаведеного, можна виділити такі основні ознаки екологічного менеджменту:

1) він є складовою загальної системи екологічного управління; 2) він є системою ринкового управління довкіллям; 3) його дія обмежується на територіальному ієрархічному рівні в рамках регіону, корпорації, підприємства у сферах з ринковими відносинами, насамперед, виробничій.

В умовах сучасного виробництва та ринкової економіки для досягнення необхідних темпів економічного розвитку, зростання обсягів виробництва, одержання прибутку в умовах жорсткої конкурентної боротьби на зовнішніх та внутрішніх ринках, підприємства змушені проводити модернізацію виробництва, що, у свою чергу, викликає погрозу понадлімітного забруднення довкілля. У зв'язку з цим, екологічний менеджмент з його інструментами управління довкіллям має стати мистецтвом прийняття ефективних управлінських рішень з метою поліпшення природоохоронної діяльності підприємства, запобігання погрози для довкілля на шляху вирішення його стратегічних завдань.

Першим кроком до створення системи екологічного менеджменту на підприємстві є чітке усвідомлення наявності екологічного аспекту в його діяльності. Під екологічним аспектом розуміємо елемент діяльності підприємства, складову його продукції або послуг, яка взаємодіє або може взаємодіяти з

довкіллям [2].

Проте, як свідчить практика, для виникнення необхідності в системі екологічного менеджменту недостатньо лише виявити екологічні аспекти діяльності. Для її впровадження на підприємстві має бути чітко сформульована і послідовна екологічна політика. Вона повинна бути документованою, відомою і зрозумілою не тільки персоналу і партнерам, але й усім стейкхолдерам – особам, що мають інтерес до екологічних аспектів діяльності підприємства, його продукції та послуг, а також особам, які відчули на собі вплив, пов'язаний з екологічними аспектами діяльності підприємства.

Будуватися і розвиватися екологічна політика та система екологічного менеджменту повинна за принципом послідовного вдосконалення, тобто бути спрямованою на досягнення кращих показників у всіх екологічних аспектах діяльності підприємства відповідно до його екологічної політики та поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення [4].

Однією з головних рис системи екологічного менеджменту є те, що вона впроваджується на добровільних засадах, за ініціативою самого суб'єкта господарювання. Декларуючи власну екологічну політику і впроваджуючи її на практиці через систему екологічного менеджменту, підприємство ліквідує формалізм адміністративно регульованої природоохоронної діяльності, а його екологічно спрямована діяльність перестає бути примусовим “додатком” до основної діяльності і не має суперечити національним стандартам природоохоронної діяльності [3].

Упровадження екологічного менеджменту на підприємстві можна вважати економічно корисним і доцільним завдяки таким факторам:

- економія виробничих витрат і ресурсів. Завдяки екологічному менеджменту можна значно раціоналізувати споживання сировинних матеріалів, води, енергії, скорочуючи, таким чином, виробничі витрати. Крім цього, значної економії ресурсів і коштів можна досягти за рахунок вироблення продукції, що підлягає вторинній переробці. Скорочення обсягу викидів шкідливих речовин допомагає уникнути штрафів і стягнень;

- покращання якості продукції. Існує безпосередній зв'язок між дотриманням принципів екологічної політики й екологічного менеджменту та покращанням якості продукції. Чимдалі, тим більше у свідомості споживачів якість продукції буде асоціювати з її відповідністю екологічним стандартам. Не випадково велика кількість суб'єктів господарювання, які свого часу впровадили стандарти якості ISO 9000, пізніше звернулася до міжнародних стандартів екологічного менеджменту ISO 14000;

- покращення відносин із органами державної влади. Декларування екологічної політики і впровадження системи екологічного менеджменту зазвичай призводить до послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку державних органів контролю. Більше того, впровадження системи екологічного менеджменту може відкрити можливість доступу до певних видів державної підтримки;

- розширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів. Зростання громадської екологічної обізнаності безпосередньо відображається на поведінці споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг. Для виробників вихід на нові ринки збуту, особливо в розвинених країнах, неможливий без дотримання екологічних стандартів;

- вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій. Пошук оптимальних з екологічної точки зору виробничих рішень приводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних, тобто якісно нових, продуктів.

Ураховуючи всезростаюче значення екологічного менеджменту, його розробку і впровадження, як зазначається в міжнародному стандарті серії ISO 14000, має відбуватися за такими стадіями.

1. Попередній аналіз ситуації, що склалася. Виявлення усіх вимог до екологічного менеджменту підприємства з боку держави та елементів екологічного менеджменту, які вже застосовуються на підприємстві.

2. Розробка декларації про екологічну політику підприємства, яка б детально відображала всі екологічні аспекти його діяльності.

3. Створення структури розподілу обов'язків і відповідальності в системі екологічного менеджменту.

4. Оцінка впливу підприємства на навколишнє середовище. Необхідно скласти перелік установлених нормативів, характеристику викидів в атмосферу та водні об'єкти, план розміщення і утилізації відходів виробництва та структуру впливу на навколишнє середовище підприємств-постачальників.

5. Розроблення екологічних цілей і завдань підприємства.

6. Виявлення стадій виробництва, процесів і видів діяльності, що можуть впливати на стан довкілля, розробка системи контролю за цими процесами.

7. Розробка програми екологічного менеджменту, визначення особи, відповідальної за її виконання. Програма має бути складена таким чином, щоб ураховувалися не тільки поточні, але й колишні види діяльності підприємства, а також імовірний вплив на навколишнє середовище життєвого циклу видів продукції, запланованих до виробництва.

8. Розробка та публікація детального опису системи екологічного менеджменту підприємства, який дозволив би аудиторі встановити, чи правильно функціонує система і в якому б враховувалися всі аспекти впливу підприємства на навколишнє середовище.

9. Установлення системи реєстрації всіх екологічно важливих подій, видів екологічної діяльності, випадків порушення вимог екологічної політики тощо.

10. Установлення на підприємстві системи внутрішнього аудиту за наданими у стандарті рекомендаціями. Результати внутрішнього аудиту можуть підлягати зовнішній перевірці незалежною третьою стороною.

Таким чином, використання таких груп інструментів, які спираються на міжнародно визнані правові норми та екологічні стандарти, має сприяти виникненню економічної зацікавленості у суб'єктів господарювання до впровадження природоохоронних, ресурсозберігаючих і природовідновлювальних технологій на діючих та при будівництві нових виробництв.

Проведені дослідження та аналітичне вивчення стану та напрямків розвитку екологічного управління на підприємствах свідчить про те, що його складова – екологічний менеджмент – є дуже вагомим інструментом, за допомогою якого можливо більш ефективно і результативно впливати на стан довкілля. Але це можливо лише в тому випадку, якщо будуть побудовані система й механізми управління екологічними процесами, якщо управління буде орієнтоване не на виробництво як таке, а на екологічне виробництво. І в цьому сенсі саме екологічний менеджмент за своїм призначенням є системою стабілізації і гармонізації, що направлена на подолання розладу і досягнення узгодженості людини і природи, зменшує ризик забруднення навколишнього середовища і, відповідно, витрати на усунення його наслідків.

Література:

1. Барков Д. И. Международные экологические стандарты качества продукции ISO 14000 и перспективы их внедрения в Украине / Д. И. Барков. – Режим доступа : http://www.erudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html
2. Галушкіна Т. П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : Ин-т проблем рынка и экономика-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
3. Пашков Е. В. Международные стандарты ИСО 14000. Основы экологического управления / Е. В. Пашков, Г. С. Фомин, Д. В. Красный. – М. : ИПК Издательство, 1997. – 254 с.
4. Соснин А. С. [Стандарты ISO 14000](http://www.ecolog.spb.ru/article_iso14000.php). – Режим доступа : http://www.ecolog.spb.ru/article_iso14000.php

Надійшла до редколегії 03.04.2009 р.